

УДК: [316.61:340]:371.59

Альошін Михайло Михайлович

студент кафедри соціальної роботи

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

michel_alyokhin@rambler.ru

УЧНІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ІНСТИТУТ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування правової культури сучасної учнівської молоді. Автором уточнено та проаналізовано зміст та механізми правової соціалізації школярів як одного із методів подолання правового нігілізму та формування юридично свідомого населення. Систематизовані види та форми правової соціалізації. У статті ретельно розглядаються характерні особливості, функції та етапи правової соціалізації учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Запропоновано як традиційні, так і інноваційні форми правової соціалізації учнівської молоді, спрогнозовано очікувані результати від неї як для навчального закладу, так і для суспільства в цілому.

Ключові слова: учнівське самоврядування; правова культура; правова соціалізація; правове виховання; загальноосвітній навчальний заклад.

Актуальність дослідження. Сьогодні Україна вступає у нову еру свого розвитку, що знаменується демократизацією суспільних процесів, зростанням рівня правової та політичної культури населення, самосвідомості та юридичної обізнаності нації. Формування громадянського суспільства, подолання правового нігілізму, запобігання та протидія проявам девіантної поведінки, виховання політично і юридично свідомої молоді – ось ті ідеали й одночасно задачі, що покладаються на сучасну систему освіти.

Невипадково ключовими завданнями відповідно до статті 5 Закону України «Про загальну середню освіту» визначено виховання в учнів поваги до Конституції України, державних символів, прав і свобод громадян, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина [7].

Фактична реалізація зазначених положень здійснюється у рамках впровадження Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), яка передбачає за пріоритетний напрям реформування виховання утвердження принципів загальнолюдської моралі; виховання поваги до Конституції України,

законодавства та державної символіки; формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеалами свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю [6].

Окрім того, нова Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2019 роки, затверджена рішенням Колегії Міністерства освіти та науки України від 26.03.2015 року, передбачає формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, а саме – поваги до національних символів, до прав людини; визнання верховенства права та рівності перед законом; активної участі у громадсько-політичному житті держави [8].

Однак, незважаючи на активні кроки у модернізації національної правової освіти, на жаль, існують і істотні виклики сьогодення, серед яких чільне місце посідає дитяча злочинність. Так, за даними Управління захисту прав і свобод дітей Генеральної прокуратури України, у 2014 році неповнолітні українці скоїли 17 846 злочинів, в т. ч. – кожен десятий злочин був скоєний у стані алкогольного сп'яніння. Дослідження причин правопорушень і злочинів, що були вчинені неповнолітніми, свідчить, що у 90% випадків механізм протиправної поведінки був запущений виховання у сім'ї [2].

Вивчення ситуації в Україні щодо реального становища дітей та забезпечення їхніх прав відповідно до Конвенції ООН про права дитини показало низький рівень не тільки дотримання прав, але й їх незнання. Від 9% до 28% дітей навіть не чули про ті права, які гарантуються Конвенцією ООН та Конституцією України. Найменш відомим було право на захист від втручання в особисте життя (28%), право на захист від інформації, що шкодить їхньому добробуту (22%), на захист від викрадення (21%), від важкої небезпечної праці (21%), від сексуальної експлуатації (21%), право на освіту (12%), право дітей-сиріт та дітей-інвалідів на особливу турботу (11%). Половина опитуваних дітей вважають себе незахищеними від жорстокості, знущання, брутального поводження, від уживання наркотиків, від примусу до підневільної праці [5].

Усе спонукає на пошуки нових форм та методів реалізації законодавчих ініціатив, що дозволять фактично втілити окреслені перспективи. Однією із таких

сучасних форм формування правової культури молоді є створення умов для правової соціалізації органами учнівського самоврядування як одного із ключових системоутворюючих складників загальноосвітнього навчального закладу.

Проблема соціалізації займає чільне місце у працях Дж. Міда, М. Мід, Т. Парсона, Б. Скіннера, Г. Спенсера, Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, В. С. Мухіна, О. М. Леонтєва. Питання правової соціалізації висвітлено українськими науковцями В. В. Оксамитним, О. Ф. Скакун, Р. А. Сербіним, І. П. Коваленком, О. А. Потьомкіним, В. В. Головченком, І. А. Дідук, О. Ю. Тарабукіним, В. Ю. Швачкою, С. І. Ніколаєнком, О. С. Ніколаєнком. Процес правової соціалізації молоді розглянутий Ж. Піаже, Дж. Адельсоном, А. В. Скуратівським, М. К. Подберезьким, М. П. Щербанем та ін.

Метою статті є уточнення та аналіз змісту та механізмів правової соціалізації школярів органами учнівського самоврядування сучасного загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Правова соціалізація учнівської молоді є міждисциплінарною категорією та потребує її висвітлення з соціологічного, педагогічного та юридичного ракурсів.

В. В. Сорочан визначає правову соціалізацію як процес засвоєння законів, правових знань та вимог, що визначають ступінь можливої та необхідної поведінки; поступового оволодіння необхідними соціальними навичками; усвідомлення своїх прав та засобів їх реалізації [10].

За О. Ф. Скакун, правова соціалізація – це двосторонній процес взаємодії особи і суспільства, в якому особа оволодіває системою настанов і оцінювальних орієнтацій як стандартів правомірної поведінки, умінням визначати своє місце в суспільстві та зворотно впливати на формування правових цінностей суспільства [9].

На думку І. П. Коваленка, правову соціалізацію можна визначити як перманентний процес залучення людини до правовідносин, формування в неї правосвідомості та правомірної поведінки [4].

О. А. Потьомкін та В. В. Головченко розглядають правову соціалізацію як процес, завдяки якому люди вчаться думати і вести себе відповідно до засвоєння та активного відтворення соціально-правового досвіду, набутого в умовах спілкування

з іншими людьми і суспільством в цілому, а також різних видів суспільно-правової дійсності [4].

І.А.Дідук вказує, що правова соціалізація – це й формування потреби дотримуватися норм права, переконання у їх справедливості і необхідності, прагнення до солідарності, повага і довіра до інституцій права [3].

Таким чином, правова соціалізація учнів – це комплекс організаційно-педагогічних умов, спрямованих на формування у школярів правосвідомості та правової культури, правових знань, компетентностей та цінностей, засобів їх фактичної реалізації.

Кожен школяр, за цих умов, виступає об'єктом правової соціалізації, загальноосвітній навчальний заклад, в цілому, та учнівське самоврядування, конкретно, – інструментами, а окремо взятий представник органів самоорганізації – її агентом. Таким чином, за умови повного включення учнівської громади у здійснення правової соціалізації, можливий перехід від суб'єкт-об'єктного процесу до набуття кожним учнем ролей суб'єкта та об'єкта соціалізації одночасно, що забезпечується виявом активності, саморозвитком та самореалізацією.

Правовій соціалізації учнівської молоді характерний ряд ознак:

- виступає складником загальної індивідуальної соціалізації;
- забезпечує «входження» представників учнівської громади до конкретного соціокультурного та правового простору, що панують у суспільстві;
- є процесом двосторонньої взаємодії школяра та навчального закладу;
- виражається в здобутті знань про правила законослухняної поведінки та в умінні здійснювати правові настанови в її межах;
- відбувається під впливом не лише цілеспрямованих, але й спонтанних чинників.

Більшість науковців вважають, що виникнення і розвиток правових уявлень мають власну специфіку та етапність, а сам процес правової соціалізації відбувається у 3 стадії. На першій стадії, що охоплює вік 4-12 років, переважає розвиток емоційних компонентів правових уявлень. У 12-18 років відбувається друга стадія правової соціалізації, що супроводжується інтеграцією емоційних

компонентів з когнітивним змістом. Третя стадія охоплює весь наступний період життя і характеризується наявністю стабільних правових установок.

Як бачимо, саме у шкільному віці дитина переживає дві з трьох стадій соціалізації, а відтак на школу покладається найбільша відповідальність за забезпечення повноцінної правової соціалізації дитини. Так, за Ж.Піаже, у 6-річному віці, що співпадає із вступом до школи, дитина набуває перших, фрагментарних уявлень і несистематичних знань про «правила співжиття». У 8-9 років школяр вже зданий орієнтуватися у численних правилах і нормах, обирати ті, з якими він ідентифікує себе [12]. Дж. Адельсон зазначає, що 11-13 річні учні мають швидкий розвиток правових уявлень. При цьому, мислення представників даної вікової групи конкретне, персоналізоване та егоцентричне. У 15-річному віці виробляється здатність до абстрактного, формально-логічного мислення, що дозволяє вже оперувати поняттями «влада», «особисте право», «свобода», «рівність» [11].

Кожен із видів правової соціалізації (рис. 1) в рамках сучасного загальноосвітнього навчального закладу здійснюється залученням школярів до конкретних заходів, які реалізуються органами учнівського самоврядування.

Рис. 1. Класифікація видів правової соціалізації

Так, ідейна (теоретична) правова соціалізація розпочинається з моменту ознайомлення першокласників із основними правилами поведінки у навчальному закладі, обов'язками школяра. Надзвичайно важливим заходом у рамках даного виду соціалізації є офіційна церемонія Посвяти у громадяни Учнівської Республіки (школярі, ліцеїсти, гімназисти, козачата – в залежності від рівня впровадження самоорганізації учнів початкових класів та специфіки навчального закладу), що до того ж наділена й ґрунтовним громадянським компонентом. Саме під час даного заходу вперше учні самостійно беруть на себе юридичні зобов'язання, знайомляться із своїми правами та свободами. Важливо, аби Посвята проходила з мінімальним втручанням педагогів, а більшість її учасників, що здійснюють ознайомлення учнів молодших класів із Статутом, Структурою та ключовими діями учнівського самоврядування, були старшокласниками-лідерами, які в даному випадку набувають ролі суб'єкта правової соціалізації. Після офіційного вступу нового класу до шкільної громади слід сформувати відповідні органи самоврядування (комітети, сектори, комісії) та провести вибори очільника класу. Для реалізації цього можна залучати представників Міністерства або уповноваженого по роботі з початковими класами, аби налагодити зв'язки поколінь самоврядування, що в подальшому мають вилитися у закріплення за кожним класом початкової школи класу старшої.

Практична правова соціалізація у початкових класах здійснюється шляхом проведення демократичних виборів, розподілу учнів у органи самоврядування. Під час цього школярі не лише знайомляться із правовими механізмами виборів, але й беруть додаткову відповідальність, залучаються до розподілу обов'язків, делегування своїх повноважень, починають усвідомлювати суспільну значущість своєї діяльності. Більшість структур учнівського самоврядування початкових класів у своєму складі мають сектори правопорядку, на які покладається стежити за порядком у класі, на перервах. Фактична реалізація можлива через залучення молодших школярів до чергування у начальних кабінетах, слідкування за дотриманням чистоти, здійснення спільно з закріпленими представниками старшої школи рейдів «Підручник» (перевірка стану шкільних підручників), «Портфель»

(перевірка наявності необхідних для навчального процесу предметів), «Охайний вигляд».

Однак, у початкових класах правова соціалізація здебільшого має стихійний характер та обумовлюється меншою соціальною активністю школярів і більшою закритістю соціальних груп.

Набагато змістовнішими є форми, засоби та функції правової соціалізації, що здійснюється органами учнівського самоврядування у 5-11 класах. Так, перехід із I до II ступеня, послаблення ролі класного керівника, зростання особистої свободи учня, що часто супроводжується переосмисленням світоглядних концепцій, потребують адекватної реакції, що неодмінно знаходить відображення у перегляді функцій правової соціалізації. Органи учнівського самоврядування здійснюють такі функції правової соціалізації:

- когнітивну (оволодіння сукупністю правових знань і вмінь);
- емоційну (вироблення правових почуттів, на основі яких визначається оцінка власної правової поведінки і правової поведінки інших учасників суспільного життя);
- поведінкову (формування активності у правовій діяльності, реалізація правових компетентностей, додержання правових норм, в т.ч. запобігання та протидія проявам девіантної поведінки).

У рамках пізнавальної (когнітивної) функції школярі охоплюються цілеспрямованою правовою соціалізацією (часто правовою освітою), яка знаходить своє відображення у різноманітних виглядах тренінгів та учнівських конференцій правопросвітнього нахилу. Під час формування органів учнівського самоврядування школярі знайомляться із основними завданнями та механізмами діяльності Президента Учнівської Республіки, Парламенту, Кабінету Міністрів та окремих Міністерств, що часто є моделлю взаємодії відповідних державних органів влади України.

Емоційна функція реалізується у формі залучення лідерів до заходів національно-патріотичного виховання, що несуть глибинний правовиховний зміст – День Гідності та Свободи України, День Соборності України, День Конституції

України, річниці Конституції Пилипа Орлика. Особливого значення є проведення на гідному рівні комплексу заходів виховного характеру (правові турніри та брейн-ринги, правові «Що? Де? Коли?») у рамках Тижня права та Дня місцевого самоврядування в Україні, що покликані виробити усвідомлення важливості дотримання норм закону та рівності перед ним.

Однак, найбільшої уваги органи учнівського самоврядування віддають реалізації поведінкової функції правової соціалізації. На практиці юридичні знання стають базисними для функціонування усієї системи органів самоврядування, адже на них побудований послідовний процес – підготовка та оформлення нормативно-правової бази (Статут УР, Закони УР, підзаконні акти – Укази Президента, Постанови та Розпорядження Парламенту, Постанови та Розпорядження Кабінету Міністрів Учнівської Республіки); формування шкільної виборчої комісії, реєстрація кандидатів на посаду Президента та проведення виборчої кампанії з підготовкою та прилюдним захистом виборчих програм, проведення церемонії інавгурації, формування виконавчих органів влади. Ефективними механізмами правової соціалізації є залучення лідерів до роботи Ради профілактик, Ради піклування, рейдів «Урок», «Зовнішній вигляд», «Запізнення».

Окрім зазначених, використовуються й нетрадиційні (інноваційні) форми правової соціалізації:

- проведення Новорічних правових ялинок (театральне дійство, часто – казки, яке має не лише естетичне та розважальне навантаження, але і є сукупністю правовідносин, що підлягають юридичному аналізу);
- діяльність правового кіноклубу (перегляд та обговорення документальних та художніх кінофільмів, що містять прояви девіантної поведінки та її наслідків, юридичних прецедентів, ін.);
- видання тематичних випусків чи сторінок у шкільних друкованих виданнях, що інформують про новинки актуального загальнодержавного і шкільного законодавства;

- оформлення куточків із розміщенням загальної інформації про правила поведінки, розподіл обов'язків у класному (шкільному) колективі, план роботи як форму нормативно-правової документації.

Результатами правової соціалізації школярів органами учнівського самоврядування для навчального закладу є:

- залучення школярів до процесу оновлення змісту діяльності школи, боротьби з негативними явищами у середовищі учнів;
- визначення та надання реальних прав і обов'язків кожному окремому школяру;
- вироблення поваги до педагогів та один одного;
- подолання формалізму в діяльності учнівського самоврядування, направлення лідерів на розв'язання конкретних завдань, що втілюються конкретними справами і мають наслідки.

В цілому, учнівське самоврядування як інститут правової соціалізації може повною мірою сприяти подоланню правового нігілізму, вихованню правосвідомої молоді, запобіганню проявів адиктивної та делінквентної поведінки, успішно виконувати інші завдання у сфері формування правової культури школярів.

Висновки. Таким чином, у процесі формування правової культури молоді чільне місце посідає правова соціалізація, що здійснюється органами учнівського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів. У сучасній школі повноцінно співіснують як теоретичний, так і практичний види правової соціалізації, що реалізуються одночасно і цілеспрямованими заходами (правове виховання, правова освіта, юридична практика), і стихійними. Важливо зазначити, що кожен етап правової соціалізації має свої особливості та має використовувати виключно ефективні заходи формування у школярів правових знань і навичок.

Упровадження та активне використання зазначених форм та методів правової соціалізації усією шкільною громадою забезпечить формування в учнів поваги до свого громадянського обов'язку, почуття відповідальності за надані суспільством права і свободи, відповідальне виконання обов'язків у колективі, вибір правомірних методів і засобів досягнення власних цілей та реалізації намірів, а відтак –

сприятиме вихованню генерації нових, юридично свідомих українців, що є носіями національних та європейських цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головченко В. Правові механізми формування правосвідомості студентів / В.Головченко, А.Потьомкін // Право України. – 2006. – № 9. – С. 100-103
2. Дитяча злочинність – брак сімейного виховання? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://revisor.org.ua/vipusk-12-vid-2-kvitnya-2015-r/325-dytyacha-zlochynnist-brak-simeynoho-vykhovannya>. – Заголовок з екрана
3. Дідук І. Становлення правової свідомості особистості в сучасних соціокультурних умовах / І.Дідук // Соціальна психологія.: Український науковий журнал. – 2006. – № 6. – С. 105-114
4. Коваленко І.П. Правова соціалізація особистості як процес формування правової культури / І.П.Коваленко // Культура України. – 2011. – № 32. – С. 1-8
5. Навчальна програма «Права дитини» для 1-4 класів / уклад.: А.І.Мовчун, Л.І.Харсіка. – К.: Генеза, 2010. – 16 с.
6. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття»): [Електронний ресурс] Постанова Кабінету Міністрів від 03 листопада 1993 року № 896. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>. – Заголовок з екрана
7. Про загальну середню освіту: [Електронний ресурс] Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>. – Заголовок з екрана
8. Про Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді: [Електронний ресурс] Рішення Колегії Міністерства освіти та науки України від 26 березня 2015 року протокол № 3/5-2. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/53/119/1423646921/>. – Заголовок з екрана
9. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник / О.Ф.Скакун. – К.: Правова єдність: Алерта, 2010. – 524 с.
10. Сорочан В.В. Юридическая психология / В.В.Сорочан. – М.: МИЭМП, 2010. – 105 с.
11. Шестопад Е.Б. Политическая психология / Шестопад Е.Б. – М.: Инфра-М, 2002. – 448 с.
12. Яшкова А.Н. Возрастная психология: учебное пособие / А.Н.Яшкова, Н.Ф.Сухарева. – Саранск.: Мордов. гос. пед. ин-т, 2011. – 101 с.

Рецензент

Калініченко Т.Ф. – к. пед. н.

Стаття надійшла до редакції 4.03.2015

УЧЕНИЧЕСКОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ КАК ИНСТИТУТ ПРАВОВОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ШКОЛЬНИКОВ

Алехин Михаил Михайлович

студент кафедри соціальної роботи

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск

michel_alyokhin@rambler.ru

Аннотация. В статье рассмотрена проблема формирования правовой культуры современной украинской молодежи. Автором уточнено и проанализировано

содержание и механизмы правовой социализации школьников как одного из методов преодоления правового нигилизма и формирования юридически сознательного населения. Систематизированы виды и формы правовой социализации. В статье детально рассмотрены характерные особенности, функции и этапы правовой социализации учащихся общеобразовательных учебных заведений. Предложены как традиционные, так и инновационные формы правовой социализации ученической молодежи, спрогнозированы ожидаемые результаты от нее как для учебного заведения, так и для общества в целом.

Ключевые слова: ученическое самоуправление; правовая культура; правовая социализация; правовое воспитание; общеобразовательное учебное заведение.

STUDENT SELF-GOVERNMENT AS AN INSTITUTION LEGAL SOCIALIZATION OF SCHOOL CHILDREN

Mykhailo M. Alokhin

Student of the Department of Social Work,
Oles Honchar National University of Dnipropetrovsk, Dnipropetrovsk
michel_alyokhin@rambler.ru

Abstract. In the article reviewed the problem of formation of legal culture of modern Ukrainian youth. The author clarified and analyzed the content and mechanisms of legal socialization of students as one of the ways to overcome legal nihilism and the formation of a legally conscious population. Author systematized types and forms of legal socialization. The article discussed in detail characteristic features, functions and stages of legal socialization of students of secondary schools. Offer both traditional and innovative forms of legal socialization of student youth, predicted the expected results from it for the institution and for society as a whole.

Keywords: Student Self-Government; legal culture; legal socialization; legal education; general education institution.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Gholovchenko V. Justice mechanisms of legal consciousness of students / V.Gholovchenko, A.Potjomkin // *Pravo Ukrainy*. – 2006. – № 9. – P. 100-103 (in Ukrainian)
2. Children's crime - the lack of family education? [Electronic resource]. - Access:<http://revisor.org.ua/vipusk-12-vid-2-kvitnya-2015-r/325-dytyacha-zlochynnist-brak-simeynoho-vykhovannya>. - Heading from the screen (in Ukrainian)
3. Diduk I. Formation of legal consciousness of the individual in modern sociocultural conditions / I.Diduk // *Sotsialna psykholohiia*.: *Ukrainskyi naukovyi zhurnal*. – 2006. – № 6. – P. 105-114 (in Ukrainian)
4. Kovalenko I.P. Legal socialization as a process of formation of legal culture / I.P.Kovalenko // *Kultura Ukrainy*. – 2011. – № 32. – P. 1-8 (in Ukrainian)
5. Study Programme «Prava dytyny» dlia 1-4 klasiv / life: A.I.Movchun, L.I.Kharsika. – K.: Heneza, 2010. – 16 p. (in Ukrainian)
6. Pro Derzhavnu natsionalnu prohramu «Osvita» («Ukraina KhKhI stolittia»): [Electronic resource] Resolution of the Cabinet of Ministers on November 3, 1993 № 896. - Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>. - Heading from the screen (in Ukrainian)

7. Pro zahalnu seredniu osvitu : [Electronic resource] Law of Ukraine from May 13, 1999 № 651-XIV. - Access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>. - Heading from the screen (in Ukrainian)
8. Pro Kontseptsiuu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi : [Electronic resource] decision of the Ministry of Education and Science of Ukraine from March 26, 2015 Minutes № 3 / 5-2. - Access: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/53/119/1423646921/>. - Heading from the screen (in Ukrainian)
9. Skakun O.F. Theory of Law and State: Textbook / O.F.Skakun. – K.: Pravova yednist: Alerta, 2010. – 524 p. (in Ukrainian)
10. Sorochan V.V. Legal psychology / V.V.Sorochan. – M.: MIJeMP, 2010. – 105 p. (in Russian)
11. Shestopal E.B. Political Psychology / Shestopal E.B. – M.: Infra-M, 2002. – 448 p. (in Russian)
12. Jashkova A.N. Age psychology: Textbook/ A.N.Jashkova, N.F.Suhareva. – Saransk.: Mordov. gos. ped. in-t, 2011. – 101 p. (in Russian)